

Wie in vogelvlucht de geschiedenis der mensheid tracht te overzien, wordt getroffen door de eeuwige kringloop van het leven.

Bloei en verval, strijd en vrede, actie en reactie zijn de grenzen, waarbinnen het zich zonder ophouden beweegt. En de literatuur, immers de spiegel van het leven, vertoont dezelfde beelden.

Na het woelige, brandende leven der Middeleeuwen, de bloei en ontwikkeling der gouden eeuw. En deze bloei wordt rijp en verwelkt dan, de herfst en de winter naderen. Het leven is niet langer vurig en vol beweging als een bergstroom, ook niet breed en wijd van horizont als de kalme rivier, maar het wordt een trage, stilstaande poel, waarin het verderf voortwoekert.

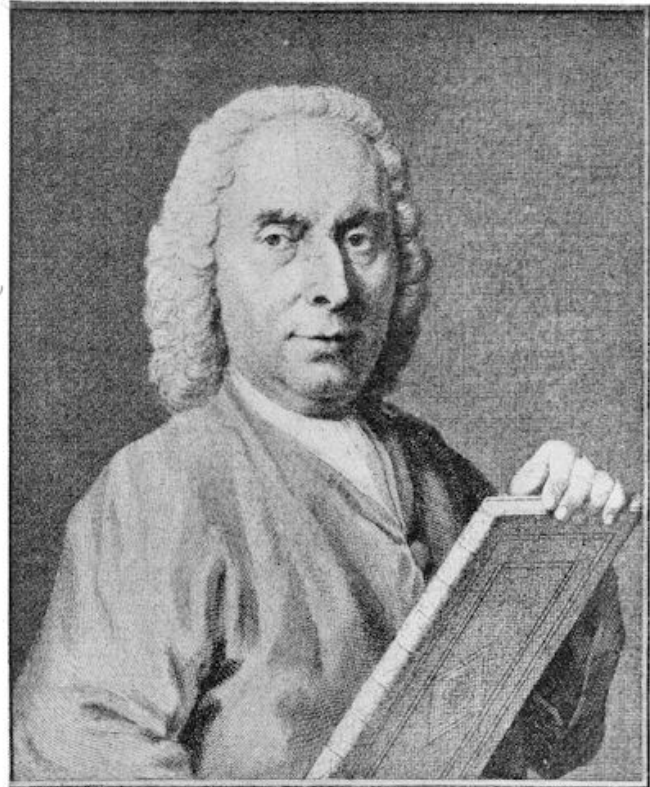
Zo is het beeld van de achttiende eeuw, als wij die met één blik trachten te overzien — tenminste in ons land. Het leven heeft zich teruggetrokken binnen de nauwe grenzen van het eigenbelang.

Na de grote gebeurtenissen op het politieke gebied, de lome rust van het nietsdoen. De strijdbare figuur van den Stadhouder-Koning is van het toneel verdwenen. Holland, dat onder zijn leiding van wereldbetekenis was geweest, daalt snel tot een klein rijk land, dat om der wille van de rust graag grove beledigingen verdraagt.

Er is geen plaats, geen tijd en geen weerklank voor de edele en grootse waarden van het leven. Het is alles zo klein, zo duf, zo saai en zo bekrompen. Alles ontardt snel en zeker tot caricatuur. Rijkdom wordt verslappende weelde, armoede wordt schande, die tot elke prijs verhuld moet worden. Verdraagzaamheid wordt vadsigheid en liefde ontardt tot genotzucht.

De naam van God wordt nog wel genoemd, soms, maar slechts om daardoor menselijke deugden aan te kunnen prijzen.

Kenmerkend is, dat het bewustzijn van een slopende decadentie geheel niet leefde bij de achttiende eeuwers. Integendeel — zij zagen in hun eeuw de kroon op de vorige.

Zie hier, o Nederlandt! uw' Moschus, uw' Homeer;
 Uw' Plautus, die't bederf' der zeden gaet te keer;
 Den schrandren LANGENDYK, den Livius van't Sparen,
 Die Hollands Graven doet herleven in zyn blaeren:
 Zyn Kunst verrukt de ziel wanneer hy ernstig dicht;
 Doch sekerst zyn Geest dan licht het staetigst aengesicht.
 MDCCCL. D. SMITS.

Hun weelde was de vrucht van de strijd hunner vaderen. In die strijd zelve lag nog iets onwaardigs, een geur van bloed en zweet steeg er soms nog uit op — zo oordeelden zij, dat zij zelf veel meer de ideale menselijkheid nabij waren gekomen. En zij wisten niet, dat een vrucht, die geogst wordt, zonder dat er voor gearbeid is, zelden gewin of zegen brengt voor de diepste innerlijkheid van het bestaan.

De rijkgeworden burgers der Zeven Provinciën, in hun buitenplaatsen en luthoven, zagen laag neer op hun voorouders, zeevaarders, kooplieden en handelslui. Zo wendden zij zich ook voor het grootste deel af van de literatuur van hun voorouders, en zo zien we langzaam invloed van buitenaf onze literatuur binnendringen. Want het leven in het buitenland is niet duf en verslapt als bij ons. In Frankrijk, in Engeland leven de klassieke grootmeesters, die men hier zo getrouw mogelijk pleegt na te volgen. En wel steeds zal men in een klein taal- en cultuurgebied als het onze, dat bovendien zijn grenzen steeds openstelde voor de wereldtalen, om daardoor deel te kunnen nemen aan het wereldverkeer, de grote invloed van het buitenland bespeuren.

Op zichzelf is dit ook geen bewijs van een verachtelijk epigonisme, wanneer deze in-

vloed slechts een eigen gedachtenwereld bereikt. Dan wordt uit de weerklank niet zelden een nieuwe, eigen klank geboren.

Maar bestaat deze eigen gedachtenwereld niet, komt het alleen tot een stumperig en altijd voos navolgen, dan worden buitenlandse invloeden juist des te gevaarlijker.

— — — — —
Het spreekt vanzelf, dat in een tijd, waarin de kunst niet meer gezocht wordt op de ongenaakbare bergtoppen van het leven, maar dichtbij, ergens in het lage, vlakke land, de zoekers vele zijn.

De groten, die de hoogten van het leven hadden bestegen, waren heengegaan. Hun kreten over wat zij gezien en aanschouwd hadden, waren reeds verwaaid in de wind. En het is steeds moeilijk om in een groot koor de enkele zuivere stemmen op te merken, vooral wanneer het koor als geheel niet deugt.

Vele namen dringen zich hier naar voren. Maar meer dan namen worden het voor ons niet. In hun werk treft soms een aardige noot — hier en daar sprankelt de oude geest — maar deze wordt spoedig onderdrukt. Slechts de oeroude volkshumor laat zich niet geheel verdrijven en tussen de stapels onbetekende platte kluchten, vindt men telkens de sprankeling ervan. Het volk in zijn diepste lagen bleef vrijwel onaangetast in zijn karakter. De eeuwenoude goedge volkshumor, die ons volk wel steeds gekenmerkt heeft, komt dan ook nog hier en daar tot uiting in een enkel drama, een vers, een bladzijde proza. Het is dan dat wij met verrassing tot de ontdekking komen, dat er ook nog mensen leven in deze tijd en niet slechts houten marionetten, die alleen aan touwtjes bewegen — of muziekdozen, die alleen geluid geven als ze worden opgewonden.

— — — — —
Pieter Langendijk — 1683-1756 — hij is een van de instrumenten, waaraan deze humor zijn zuiverste tonen ontlokt. Hijzelf noemt als zijn voorbeeld niet Molière, die in zijn tijd in ons land zeer in trek was, maar Hooft en Bredero. Hij knoopt dus aan bij onze beste tradities en zijn werk draagt hiervan de duidelijke sporen. Niet dat hij geen buitenlandse invloed onderging. Vooral in zijn toneelwerk — en dat is het enige van zijn werk dat voor ons waarde heeft — ondergaat hij zeer sterk de Franse invloed. Maar zijn werk is door en door Hollands geworden. Vooral in het blijspel was hij in zijn kracht. Zelf zoon van het volk — zijn vader was metselaar in Haarlem

— is het vooral de tekening van het gewone volk, waarin hij uitmunt. En daarbij bood zijn eigen leven stof genoeg voor zijn werk. De jonge Langendijk verdiende met patroontekenen voor het damastweven zijn brood, maar zijn moeder dronk en was zeer verkwistend. Na haar dood werd zijn huiselijk leven er niet gelukkiger op, want hij trouwde een feeks van een vrouw, die nog spilzieker was dan zijn moeder. Toen hij dan ook zijn blijspel Xantippe schreef, behoefde hij naar de figuur van Xantippe niet lang te zoeken. „Ik behoef om Xantippe naar de schouwburg niet te gaan, 'k zie die comédie in mijn huis om niet.”

Geen wonder dat de armoede hem steeds bedreigt en reeksen gelegenhedenverzen moeten hem helpen financieel op de been te blijven. In die tijd iets zeer gewoons: elke familie-gebeurtenis werd dan bezongen en — de kunst diende beloond! Vaak hadden gegoede familie's zelfs hun huispoëet, die ieder lid op zijn tijd voorzag van een vers. Zijn zaken gaan eindelijk zo achteruit, dat de vroedschap van Haarlem hem aanstelt tot stadshistorie-schrijver en hem laat wonen in het proveniers-huis.

Langendijk was een uitnemend kenner van het leven van zijn tijd. Bovendien wil hij — als Hooft en Bredero — het blijspel laten dienen tot zedenverbetering. Maar dan kan het niet anders, of hij moet de toestanden scherp en klaar tekenen.

Vandaar de echt-realistische trekken in zijn werk. En in de realiteit is ons volk altijd sterk geweest. Nuchter en scherp ook hekelt hij de verschillende misstanden, die hij rondom zich opmerkt. Slechts in zoverre is Langendijk weer man van zijn tijd, dat hij de kleurrijke volkstaal van Hooft en Bredero afkeurt. Bij hem wordt alles gezien door het geslepen glas van de beschaving.

Maar toch is zijn werk wel het beste wat de 18e eeuw ons heeft gelaten. Vooral zijn werk: De Spieghel der Vaderlandsche kooplieden, dat men onvoltooid in zijn nalatenschap vond, munt uit door het rythme en de levendigheid van de stijl.

Maar het meest bekend is zijn: Wederzijdsch Huwelijksbedrog.

De held en de heldin, die beide even berooid zijn en tegen elkaar opbieden in leugen en bedrog om voor rijk door te gaan en met elkaar bedrogen worden — het is ook nu nog een dankbaar gegeven. De graaf van Habislouw, die om de rijke Utrechtse erfdochter komt dingen blijkt een doodgewone

jongen van verarmde Utrechtse adel te zijn. De rijke Charlotte, die geen drukte wil maken om een gestolen parelsnoer, omdat het de moeite niet waard is, moet geld lenen van haar kamenier Claartje — Claartje, het ras-echte volkskind, dat niets begrijpt van „al die kale drukte“, en die haar juffer schamper troost: „Hoor, heb jij geen geld noch goed, je kent wel leven van jou oud en aard'lijk bloed.“

De vriend van den graaf van Habislouw, de grote baron van Schraalenstein — die niemand anders blijkt te zijn dan een gedeserteerde soldaat — de herbergier, de moeder van Charlotte, de oude mevrouw Adelpoort, die zelfs haar dochter opzet om zich te laten schaken, omdat ze dan geen bruidsschat behoeft te betalen — het is alles echt naar het leven getekend.

Tenslotte komt Karel, de broeder, die de beide bedriegers reeds dadelijk gewantrouwd heeft, en den baron van Schraalenstein ontmaskert als een gewonen paardendief. Maar dan blijkt deze broeder hetzelfde verhaaltje van de rijkdom van zijn moeder zijn bruid op de mouw te hebben gespeld — hij kan zich dus wel verplaatsen in het geval van den graaf van Habislouw, die tenslotte Lodewijk van Kaalenhuizen blijkt te heten en de broeder van Karels vrouw te zijn.

De liefde tussen Charlotte en Lodewijk blijkt dan echter dieper te gaan dan enkel jacht op fortuin en de gehele familie besluit naar Brussel te gaan. Slechts Jan, de baron van Schraalenstein, knijpt er zo spoedig mogelijk tussen uit — alleen heeft hij voorgoed de schrik te pakken van mooie titels en belooft hij zichzelf, voortaan alleen „met kaale Jan“ weer zijn geluk te zoeken.

Zo eindigt het stuk weer met de moraliserende strekking, die in die dagen net zo min ontbrak, als in onze dagen het „happy end“. De gegevens voor zijn blijspel ontleende Langendijk aan een, in die dagen bekende, roman: „Vermakelijke Vrijagie van den Kaalen Utrechtschen Edelman en de niet-hebbende Geldersche juffer“.

Men ziet — er is niets nieuws onder de zon. Ook in de oude dagen werden bekende romans omgewerkt voor het toneel!

Verder schreef Langendijk nog een paar mislukte drama's — in de hele achttiende eeuw werd niet één goed Hollands drama geschreven! — reeksen verzen en puntgedichten, die van geen belang zijn en nog enkele toneelspelen, o.a. Krelis Louwen, waarin een melkboer dronken wordt gemaakt door een

troepje amateur-toneelspelers, die hem, als hij uit zijn roes ontwaakt, in de mening brengen dat hij Alexander de Grote is.

Er viel overigens in deze eeuw veel te hekel en zeer weinig te prijzen. Daar was b.v. de dwaze windhandel o.a. in tulpenbollen, die zeer bekend is.

En het zijn ook de hekeldichters, die voor ons nog van belang zijn, omdat zeer veel volkszonden, die zij aanwezen, heden nog vaak bestaan.

Maar verder blijft deze ganse eeuw gehuld in een mantel van verstikkend zwijgen en geen stem was krachtig genoeg om een nieuw geluid voort te brengen, om de doodse eentonigheid te breken of, erger nog, de boeien van een ver-clichering, die alle oorspronkelijke gevoelens belemmerde.

LEENTJE M. HAGEN.

